

Fra ØKOKRIM

Førstestatsadvokat Trond Eirik Schea

Trond Eirik Schea er førstestatsadvokat ved ØKOKRIM. Han er cand. jur. fra 1993, og var forsker ved Institutt for offentlig rett, Juridisk fakultet i Oslo i 1993-1995, og rådgiver i Finansdepartementet i 1995-1997. Fra 1997 har han vært konstituert statsadvokat ved Oslo statsadvokatembeter, politiadvokat ved ØKOKRIM, politiinspektør ved Utlændelag politidistrikt, og fra 2001 førstestatsadvokat ved ØKOKRIM.

Under seksjonen Fra ØKOKRIM, presenteres temaer som i den siste tiden har vært aktuelle ved Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (ØKOKRIM). Enheten er et politiorgan og statsadvokatembete med riksdekkende kompetanse innen sine områder. Foruten økonomisk kriminalitet, behandler enheten IKT- (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) kriminalitet og miljøkriminalitet. Temaer vil primært være av straffe- eller prosessrettslig art, herunder omtale og drøftelse av rettsavgjørelser. Men også aktuelle beskrivelser av kriminalitetsformer, metodeutvikling etc vil kunne bli presentert.

Denne utgaven av seksjonen vil inneholde tre domskommentarer.

- Lars Stoltenberg: Bestikkelser i private forhold noen bemerkninger etter Høyesteretts dom av 13. februar 2001
- Trond Eirik Schea: EMK og adgangen til å ilegge tilleggsskatt og straff ved forskjellige anledninger
- Rune B. Hansen: Arbeidsmiljøkriminalitet utviklingstrekk i rettspraksis og straffeutmåling sett med bakgrunn avgjørelsen i Rt 2001 side 110

Bestikkelser i private forhold – noen bemerkninger etter Høyesteretts dom i Rt 2001 side 227

Førstestatsadvokat Lars Stoltenberg, ØKOKRIM

1. Innledning

I løpet av de senere år har kampen mot korrupsjon i stadig sterkere grad blitt satt på dagsorden. Det er tatt en rekke internasjonale initiativ i kampen mot korrupsjonsondet, herunder i regi av FN, OECD, Europarådet og EU. Særlig viktige er OECD-konvensjonen av 21. november 1997 om bestikkelse av utenlandske offentlige tjenestemenn, og Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon av 4. november 1998 som retter seg mot aktiv og passiv korrupsjon både i privat og offentlig sektor.

Lars Stoltenberg er førstestatsadvokat ved ØKOKRIM. Han er cand. jur. fra 1988, og Master of Laws (University of Essex) fra 2000. Han har vært politijurist ved Oslo politidistrikt, rådgiver i Jusdepartementet, dommerfullmektig, og fra 1996 førstestatsadvokat ved ØKOKRIM.

Fra den hjemlige arena kan nevnes at vi i 1998 fikk en endring i straffeloven § 128⁴⁶ slik at bestemmelsen også rammer aktiv bestikkelse av utenlandske offentlige tjenestemenn; endringen var en følge av ratifisering av OECD-konvensjonen. Norge har signert Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon, men før konvensjonen kan ratifiseres er det påkrevet med visse endringer i norsk rett. Straffelovrådet har derfor fått i oppdrag å utrede de tilpasninger som er nødvendige. Det er ikke minst i forhold til korrupsjon i privat sektor at det er aktuelt med endringer i straffelovgivningen. Inntil lovgivningen på dette området er endret vil imidlertid straffeloven § 275 – utroskapsbestemmelsen – fortsette å spille en sentral rolle ved korrupsjonsforhold i privat sektor.

Høyesterett avsa den 13. februar 2001 dom i en korrupsjons-sak⁴⁷ som gir foranledning til noen bemerkninger om den strafferettslige bedømmelse av det å motta (og yte) bestikkelser i private forhold. Dommen, som direkte gjelder straffutmåling, omhandler en tidligere avdelingsleder/ingeniør i Statoil som hadde mottatt ca. kr 900.000 i bestikkelser fra ansatte i et konsulentselskap som hadde forretningsforbindelser med oljeselskapet. Dommen omfatter også den daglige leder i konsulentselskapet som var funnet skyldig i å ha ytet bestikkelser til en verdi av ca. kr 400.000 til ingeniøren. Begge ble dømt for overtredelse av straffeloven § 275, jf. § 276 – grov utroskap. Ingeniøren ble ilagt en straff av fengsel i 1 år og 6 måneder, mens den daglige lederen i konsulentselskapet ble dømt til fengsel i 1 år.

Dommen føyer seg inn i en rekke av avgjørelser der straffeloven § 275 er benyttet ved korrupsjonsforbrytelser i privat sektor. Det synes å ha vært noe uklart om selve det å motta bestikkelser i private forhold rammes av straffeloven § 275. Statoil-dommen bidrar til å fjerne denne uklarhet. Dommen er også interessant fordi den inneholder prinsipielle betraktninger om straffutmålingen ved korrupsjonsforbrytelser.

Det bør nevnes at begrepet *bestikkelse* ikke har noe klart avgrenset meningsinnhold. Begrepet forekommer heller ikke i noen lovbestemmelse som retter seg mot korrupsjonsforhold. For vårt formål kan imidlertid bestikkelse defineres som en urettmessig fordel som overføres fra en part til en annen i øyemed å påvirke en beslutningsprosess. Det er et viktig kjennetegn at overføringen skal holdes skjult for omverdenen.⁴⁸

2. Anvendelse av straffeloven § 275 ved bestikkelser i private forhold

Mens straffelovens forbrytelseskatalog har bestemmelser som straffesanksjonerer aktiv og passiv korrupsjon i offentlig sektor,⁴⁹

46 Endret ved lov 13 november 1998 nr. 67 (i kraft 1. januar 1999).

47 Rt 2001 side 227.

48 Om begrepet *bestikkelse* – se Bjørn Stordrange, *Forbrytelser mot vårt økonomiske system*, Oslo 1995, side 89–91.

finnes det ikke tilsvarende bestemmelser som retter seg mot det å motta og å yte bestikkelser i privat sektor. Det finnes riktignok to forseelsesbestemmelser som kan anvendes i næringsforhold, nemlig straffeloven § 405 b som retter seg mot den som «krever eller mottar gave eller annen fordel eller løfte derom», og markedsføringsloven § 6 som rammer det «å by eller gi gave eller liknende fordel til noen som er ansatt» hos en annen.

I praksis har imidlertid straffeloven § 275 blitt benyttet ved korrupsjon i privat sektor.⁵⁰ Straffeloven § 275 første ledd lyder slik:

For utroskap straffes den som i hensikt å skaffe seg eller andre en urettrettig vinning eller å skade, forsømmer en annens anliggender som han styrer eller har tilsyn med, eller handler mot den annens tarv.

Den straffbare handling består i å forsømme en annens anliggender eller handle mot vedkommendes tarv. Det kan være verdt å merke seg at det etter den rådende oppfatning ikke er noen forutsetning for anvendelse av utroskapsbestemmelsen at prinsipalens («den annens») økonomiske interesser er krenket.⁵¹ Vanligvis vil imidlertid utroskaphandlingen ha utsatt prinsipalen for tap eller fare for tap.

Straffeloven § 275 retter seg mot personer som «styrer eller har tilsyn med» en «annens anliggender». I dette ligger et krav om at stillingen har en viss selvstendig karakter. Forutsetningen for anvendelse av straffeloven § 275 ved korrupsjonsforbrytelser er således at gjerningsmannen har en viss selvstendighet i sin stillingsutøvelse. Dersom vedkommende lar seg bestikke til å handle, eller unnlate noe, i strid med prinsipalens interesser, vil straffeloven § 275 kunne få anvendelse. Den aktive bestikker vil kunne dømmes for medvirkning til utroskap.

Mer problematisk er imidlertid spørsmålet om selve det å motta en bestikkelse er tilstrekkelig til å anse straffeloven § 275 overtrådt, dvs. om gjerningsmannen derved har handlet «mot den annens tarv».⁵² I juridisk teori synes det å være anført at mottakelse av bestikkelser i seg selv ikke rammes av straffeloven § 275; det må i tillegg oppstilles et krav om en oppfyllelshandling hvorved det handles i strid med prinsipalens interesser.⁵³

49 En offentlig tjenestemann som mottar bestikkelser kan straffes etter reglene i straffeloven kapittel 11 om forbrytelser i den offentlige tjeneste, se særlig straffeloven §§ 112 og 113. Den som bestikker en offentlig tjenestemann kan straffes etter straffeloven § 128.

50 Straffeloven § 275 kan også anvendes der det er tale om bestikkelse av offentlig tjenestemann; dette følger forutsetningsvis av straffeloven § 276 som fremhever som et moment i vurderingen av om utroskaper er grov at handlingen er «forøvd av offentlig tjenestemann.» Straffeloven § 275 kan etter omstendighetene også anvendes i konkurrans med straffeloven § 112 og § 113; jf. Rt 1950 side 420 og Rt 1956 side 1165.

51 Jf. Johs. Andenæs, *Formuesforbrytelsene*, 6. utg., Oslo 1996, side 133; Bjørn Stordrange, *Forbrytelser mot vårt økonomiske system*, Oslo 1995, side 33.

52 Spørsmålet er drøftet av Robin Thrap-Meyer, *Korrupsjon og straffelov*, Oslo 2001, side 99–101.

53 Jf. Johs. Andenæs, *Formuesforbrytelsene*, 6. utg., Oslo 1996, side 131–132.

I lys av Høyesteretts praksis, senest avgjørelsen i Rt 2001 side 227, synes det å være på det rene at selve det å motta bestikkelser rammes av utroskapsbestemmelsen såfremt handlingen påfører prinsipalen risiko for tap av omdømme eller tillit.

I Rt 1994 s. 1097 var forholdet at en soussjef i en bank hadde mottatt bestikkelser som motytelse for å innvilge lån. Lånene var dels ytet til låntakere som ikke var kredittverdige og som hadde påført banken tap, og dels til låntakere som var kredittverdige og som ikke hadde påført banken noe tap. Byretten fant soussjefen skyldig i utroskap også i de tilfeller der han hadde ytet lån til sistnevnte kategori låntakere. Byretten la til grunn at det å innvilge lån mot bestikkelser påførte banken risiko for tap av omdømme og tillit i markedet. Domfelte anket over lovanvendelsen på dette punkt, men fikk ikke medhold i Høyesterett. Førstvoterende uttalte:

Byretten har lagt til grunn at banken på grunn av A's mottakelse av bestikkelser blant annet er påført risiko for tap av «tillit i markedet». At det vil kunne få skadelige økonomiske konsekvenser for en bank at den taper tillit i markedet, må være åpenbart. Når byretten har funnet at dette var situasjonen, kan det ikke være tvilsomt at domfelte har handlet mot bankens tarv, og at vilkårene for domfellelse etter straffelovens § 275 er til stede.

For øvrig uttalte førstvoterende at

Atskillig kan etter min mening tale for at allerede det tillitsbruddet som mottakelse av bestikkelser innebar i forhold til banken, i dette tilfellet var tilstrekkelig til at forholdet måtte bedømmes som utroskap etter straffeloven § 275. [...] Det er imidlertid ikke nødvendig for meg å ta noe bestemt standpunkt til dette spørsmålet.

I saken som er omhandlet i Rt 2001 side 227 hadde lagmannsretten lagt til grunn at ingeniøren hadde inngått avtale med representanter for konsulentselskapet om at ingeniøren skulle arbeide for å skaffe konsulentselskapet kontrakter og kontraktsforlengelser med Statoil, og at han som motytelse for dette skulle få bestikkelser. Lagmannsretten fant det bevist at ingeniøren mottok bestikkelser. Lagmannsretten la samtidig til grunn at Statoil ikke var påført noe tap, og i dommen heter det også at det «ikke [er] påvist at [ingeniøren] gjorde noe for å skaffe [konsulentselskapet] engasjementer utover hva selskapet normalt ville ha fått.» Lagmannsretten uttalte også at det «ikke var noe å si på det arbeid [konsulentselskapet] utførte eller vederlaget for det». Lagmannsretten fant at Statoil-ingeniøren og den daglige lederen i konsulentselskapet «var klar over at de begav seg inn på et område med risiko for at Statoil skulle tape omdømme og med generell risiko for økonomisk tap i det lange løp».

Ingeniøren hevdet i sin anke til Høyesterett at lagmannsretten hadde begått lovanvendelsesfeil. Han gjorde gjeldende at han ikke kunne dømmes for utroskap så lenge han ikke hadde prestert noen motytelse for bestikkelsene som var i strid med Statoils interesser. Høyesteretts kjæremålsutvalg nektet imidlertid å henvisse ingeniørens anke over lovanvendelsen.

Det må anses fastslått at selve mottakelsen av bestikkelser etter omstendighetene er tilstrekkelig til å anse straffeloven § 275 overtrådt såfremt dette medfører risiko for tap av tillit eller omdømme for prinsipalen. Selve mottakelsen av bestikkelsene representerer da handlingen som strider mot prinsipalens tarv. Det kan altså ikke oppstilles noe krav om at gjerningsmannen i tillegg har foretatt en oppfyllelshandling i strid med prinsipalens interesser.⁵⁴

I *Rt 1994 s. 1097* bemerket Høyesterett, etter å ha konstatert at byretten hadde funnet at mottakelse av bestikkelser påførte banken risiko for tap av tillit i markedet, at dette forhold ville kunne få «skadelige økonomiske konsekvenser» for banken. I saken omhandlet i *Rt 2001 side 227* fant som nevnt lagmannsretten at de domfelte bega seg inn på et området med risiko for at Statoil skulle påføres tap av omdømme «og med generell risiko for økonomisk tap i det lange løp.» Hva som ligger i disse tilføyelsene om risiko for økonomisk skade, kan være noe uklart. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg en situasjon der det er konstatert risiko for tap av tillit og omdømme, og der det ikke også vil foreligge en generell risiko for økonomisk tap når fornærmede (prinsipalen) driver økonomisk virksomhet, hvilket vil være det normale i slike korrupsjonssaker. Nettopp tillit og omdømme inngår i økende grad som viktige faktorer ved verdifastsettelsen av foretak.

Andenæs har anført at prejudikatverdien av dommen i *Rt 1994 s. 1097* ikke bør overvurderes. I *Formuesforbrytelsene* heter det:

Høyesterett bygget på byrettens bevisbedømmelse (at mottakelse av bestikkelser medførte risiko for tap av tillit i markedet), som Høyesterett ikke kunne prøve. En slik virkning forutsetter at bestikkelsespraksis blir kjent i markedet. Men den som mottar bestikkelser, vil normalt forutsette at det skal holdes hemmelig. Bli det likevel kjent, vil det være noe han ikke har regnet med, og bankens tap av tillit i markedet vil derfor ligge utenfor hans forsett.⁵⁵

I saken omhandlet i *Rt 2001 side 227* gikk den daglige leder i konsulentselskapet (den aktive bestikker) i sin anke til Høyesterett til angrep på lagmannsrettens behandling av forsettskravet. Etter å ha referert lagmannsrettsdommens uttalelse om at de domfelte «var klar over at de begav seg inn på et område med risiko for at Statoil skulle tape omdømme og med generell risiko for økonomisk tap i det lange løp», ble det anført i ankeskriftet at lagmannsretten «formodentlig ikke [har] ment at de domfelte regnet med at deres handlinger skulle bli kjent – det ville i så fall stride mot alle fakta som ble opplyst i saken». Det er nærliggende å tolke dette som en påberopelse av at forsettskravet skal forstås slik det er

54 Jf. Robin Thrap-Meyer, *Korrupsjon og straffelov*, Oslo 2001, side 101. Han konstaterer at utroskapsbestemmelsen prinsipielt er anvendelig overfor tjenestemenn som har mottatt en bestikkelse, uten at det er foretatt noen oppfyllelshandling. Han fremholder at det er mer uklart hva som konkret skal til for at et korrupsjonsforhold kvalifiserer til utroskap.

55 Johs. Andenæs, *Formuesforbrytelsene*, 6. utg., Oslo 1996, side 132.

anvist av Andenæs. Fra påtalemyndighetens side ble det imidlertid gjort gjeldende at det ikke kan oppstilles et krav om at forsettet skal omfatte den omstendighet at bestikkelsespraksis blir kjent. Påtalemyndigheten anførte at det må være tilstrekkelig at forsettet omfatter den omstendighet at handlingen (mottakelsen av bestikkelser) medførte risiko for tap av omdømme. Også på dette punkt ble domfeltes anke (over lovanvendelse og mangelfulle domsgrunner) nektet fremmet.

Det synes etter dette å være god dekning for å hevde at forsettskravet er oppfylt når gjerningsmannen forstår, eller at det fremstår som overveiende sannsynlig for ham at selve handlingen medfører risiko for tap av omdømme. Selv om det er liten sannsynlighet for at bestikkelsespraksis blir kjent, vil det vanligvis fremstå som overveiende sannsynlig at det eksisterer en risiko (stor eller liten) for at bestikkelsespraksis blir kjent og at det derved er risiko for tap av omdømme. En slik forståelse av forsettskravet har også de beste grunner for seg; i motsatt fall står man overfor nærmest uoverstigelige bevisproblemer.

3. Straffutmåling ved korrupsjonsforbrytelser

I Rt 2001 side 227 behandlet Høyesterett straffutmålingsankene fra påtalemyndigheten og den daglige leder i konsulentselskapet (den aktive bestikker). Høyesterett tok påtalemyndighetens anke til følge, og skjerpet straffen for begge de domfelte.⁵⁶ Dommen inneholder prinsipielle synspunkter på korrupsjonsondet og straffutmåling i korrupsjonssaker.

Høyesterett fastslår innledningsvis at «[k]orrupsjon er en forbrytelse av sterkt samfunnskadelig karakter». Generelt kan man si at korrupsjon utgjør en særlig alvorlig trussel mot samfunnet ved at det undergraver tilliten til rettsstaten og demokratiske institusjoner, og svekker moralske og etiske verdier. Det er verdt å merke seg at i fortalene til praktisk talt samtlige av de internasjonale instrumenter som retter seg mot korrupsjon, er korrupsjonens samfunnsskadelige karakter understreket.⁵⁷

Høyesterett fremhever også at det for «korrupsjon innen næringslivet er et spesielt moment at det vil kunne hindre rasjonalisering og effektivisering.» Det er uomtvistelig slik at korrupsjon representerer en trussel for næringslivet og måten markedet fungerer på i sin helhet. Korrupsjon medfører at den renhårig konkurranse blir underminert, noe som fører til konkurransevridninger.

56 I lagmannsretten var Statoil-ingeniøren dømt til fengsel i 10 måneder, mens den daglige leder i konsulentselskapet var dømt til fengsel 7 måneder. Som nevnt skjerpet Høyesterett straffen til henholdsvis fengsel i 1 år og 6 måneder og 1 år.

57 Se for eksempel *Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon (1998)* som fremhever at korrupsjon «threatens the rule of law, democracy and human rights, undermines good governance, fairness and social justice, distorts competition, hinders economic development and endangers the stability of democratic institutions and the moral foundations of society».

I dommen nevnes også at de «avhengighetsforhold som oppstår i forbindelse med korrupsjon, kan gi grunnlag for utpressing og annen kriminalitet som kan gi skadevirkninger langt utover de som direkte ville følge av bestikkelsen.» Denne omstendighet – at korrupsjon kan avle annen kriminalitet – er svært viktig. Et vesentlig kjennetegn ved et korrupsjonsforhold er nettopp at de involverte parter har et grep på hverandre. Ikke minst vil den som er bestukket lett komme i et farlig avhengighetsforhold til den aktive bestikker, noe som kan medføre at vedkommende blir et redskap til å begå andre alvorlige straffbare handlinger.

Som nevnt var det i saken ikke konstatert noe økonomisk tap for Statoil. Lagmannsretten fant at de domfelte hadde vært klar over at «de begav seg inn på et område med risiko for at Statoil skulle tape omdømme og med generell risiko for økonomisk tap i det lange løp.» Generelt uttalte Høyesterett at for en arbeidsgiver kan følgene av korrupsjon være et økonomisk tap, men også «tap av tillit i markedet dersom korrupsjon avdekkes, eller det oppstår mistanke om slike forhold.» At korrupsjonshandlinger medfører risiko for tap av tillit og omdømme er et viktig moment. Tillit og omdømme representerer svært viktig kapital for de fleste foretak; det bygges opp over lang tid, men kan raseres på et øyeblikk.

I dommen uttales også at selv om korrupsjon ikke er så utbredt i Norge som i enkelte andre land, viser undersøkelser at det forekommer. Man må regne med mørketall. Høyesterett understreker at»[n]år oppdagelsesrisikoen er liten, tilsier allmennpreventive hensyn at de tilfellene som avdekkes, straffes strengt.»

Det er så vidt vites første gang Høyesterett utmåler straff for den aktive bestikker i et korrupsjonsforhold i privat sektor. I dommen uttales det at

[i] et korrupsjonsforhold er det to parter, og dette at [A] straffes for medvirkning, kan ikke i seg selv føre til lavere straff enn for den som er hovedmann etter § 275 jf. § 276. Tvert i mot vil det kunne være den som bestikker, som initierer utroskapen.

Høyesterett legger altså til grunn at straffen for å yte bestikkelser skal være like streng som straffen for å la seg bestikke.

4. Avslutning

Som nevnt har Straffelovrådet fått i oppdrag å utrede tilpasninger som er nødvendig i norsk rett for å kunne ratifisere Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon. I mandatet til Straffelovrådet uttaler Justisdepartementet at»[e]ttersom Norge ikke har straffebestemmelser direkte rettet mot korrupsjon i privat sektor, vil det måtte utformes en eller flere helt nye straffebestemmelser.» Inntil nye bestemmelser er på plass vil imidlertid straffeloven § 275 bli benyttet. Høyesterett har ved sin avgjørelse i Rt 2001 side 227 klart markert at utroskap ved korrupsjon representerer en alvorlig forbrytelse som det skal reageres strengt på.